

УДК 37(092)(477)«1927/1929»ІЛЬЧЕНКО:821.09.161.2«20»(092)ЗВИЧАЙНА
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-2-35>

Vіta КРИВЧУН,

orcid.org/0009-0007-9490-4682

аспірантка кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

(Полтава, Україна) vita_nika@ukr.net

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ВІРИ ІЛЬЧЕНКО – ОБЛИЧЧЯ ЕПОХИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ 1927–1929 РОКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «ТИ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ)

Стаття присвячена аналізу повісті «Ти» Олени Звичайної як унікального художнього свідчення доби сталінського терору. Цей твір, написаний на основі реальних подій та особистих спостереженнях авторки, розкриває механізми функціонування репресивної системи кінця 1920-х років, коли тоталітарна влада поступово знищувала українську інтелігенцію, викорінюючи національну ідентичність. У центрі дослідження – трагічна доля головної героїні Віри Ільченко, яка постає уособленням української людини, зламаной репресивною машиною 1927–1929 років. Авторка створює глибокий психологічний портрет особистості, поставленої перед вибором між внутрішньою правдою та зовнішнім тиском системи. Віра Ільченко, як і багато її сучасників, стає жертвою механізму придушення, що діяв не лише через фізичне знищення, а й через моральний терор, руйнацію людської гідності, примус до внутрішнього самозаперечення. Розкриття руйнівного впливу тоталітарної доби у творі здійснюється не лише через образ головної героїні, а й через долі інших персонажів, які по-різному переживають конфлікт між власним «я» та диктатом ідеології. Повість висвітлює механізм морального й фізичного знищення особистості, демонструючи, як репресивна система руйнує не лише конкретну людину, а й суспільство загалом, знищуючи його інтелектуальну й культурну еліту. Попри значний художній та історичний потенціал, повість «Ти» досі не стала об'єктом ґрунтовного наукового аналізу, а творчість Олени Звичайної залишається малодослідженою. У статті доведено, що цей твір є не лише художнім документом епохи, а й важливим джерелом для осмислення суспільних та культурних процесів ХХ століття. У статті окреслено жанрові та стиліові особливості повісті, які демонструють її документальність, а також поєднання рис психолого-філософського роману й соціальної драми. Відсутність попередніх досліджень цієї повісті робить статтю однією з перших спроб наукового осмислення її художньої та історичної значущості, що відкриває перспективи для подальшого вивчення творчої спадщини Олени Звичайної в контексті української літератури ХХ століття.

Ключові слова: Олена Звичайна, тоталітаризм, репресії, художній документ, трагедія особистості.

Vita KRYVCHUN,

orcid.org/0009-0007-9490-4682

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) vita_nika@ukr.net

THE TRAGIC FATE OF VIRIA ILCHENKO – THE FACE OF THE TOTALITARIAN REGIME OF 1927–1929 (BASED ON OLENA ZVYCHAYNA'S NOVELLA "YOU")

This article analyzes Olena Zvychnayna's novella «You» as a unique literary testimony of the Stalinist terror era. Based on real events and the author's personal observations, the work reveals the mechanisms of the repressive system of the late 1920s, when the totalitarian regime systematically eradicated the Ukrainian intelligentsia and suppressed national identity. The study focuses on the tragic fate of the protagonist, Vira Ilchenko, who embodies the image of a Ukrainian individual crushed by the repressive machinery of 1927–1929. The author creates a deep psychological portrait of a person caught between inner truth and the external pressure of the system. Like many of her contemporaries, Vira Ilchenko becomes a victim of a mechanism of oppression that operates not only through physical elimination but also through moral terror, the destruction of human dignity, and coercion into self-denial. The novella exposes the devastating impact of the totalitarian era not only through the protagonist's story but also through the fates of other characters that experience the conflict between personal identity and ideological dictates in different ways. The work highlights the mechanisms of both moral and physical destruction of the individual, illustrating how the repressive system undermines not only specific individuals but also society as a whole by annihilating its intellectual and cultural elite. Despite its significant artistic and historical potential, «You» has not yet been the subject of comprehensive scholarly analysis, and Olena Zvychnayna's literary legacy remains underexplored. This article argues that the novella is not only a literary document of its time but also an important source for understanding the social and cultural processes of the twentieth century. The study outlines the genre and stylistic features of the work, demonstrating its documentary nature and its fusion of psychological-philosophical novel and social drama elements. The absence of prior research on this novella makes this article one of the first attempts at a scholarly interpretation of its artistic and historical significance, opening avenues for further exploration of Olena Zvychnayna's literary heritage within the context of twentieth-century Ukrainian literature.

Key words: Olena Zvychnayna, totalitarianism, repression, literary document, personal tragedy.

Постановка проблеми. Стаття присвячена дослідженню трагічної долі Віри Ільченко – центральної героїні повісті «Ти» Олени Звичайної, яка постає узагальненим образом жертви тоталітарного режиму 1927–1929 років. Віра Ільченко – це символ людини, яка намагається протистояти системі, проте зрештою виявляється не лише фізично знищеною, а й морально зламанною, ставши частиною репресивного механізму. Її трагедія відображає драму цілого покоління, приреченого на втрату ідентичності та внутрішньої свободи в умовах сталінського терору.

Аналіз досліджень. Повість «Ти» Олени Звичайної досі залишається абсолютно не дослідженою в науковому дискурсі. У сучасному літературознавстві немає жодної наукової розвідки, присвяченої аналізу цього твору, що зумовлює необхідність його детального вивчення. Творчість Олени Звичайної загалом також залишається маловідомою: окремі аспекти її письменницької спадщини розглянуто у працях Світлани Ленської, Марини Кушнерьової, Світлани Журби, Валентини Кузь, Віти Кривчун. Проте цілісного аналізу її доробку поки що не здійснено. Дана стаття є однією з перших спроб осмислити повість «Ти» як художній документ доби, який відображає трагедію української людини в умовах тоталітаризму.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз образу Віри Ільченко як віддзеркалення загальних проблем українського суспільства в епоху сталінських репресій. У статті розглядається, як Олена Звичайна через трагедію окремої людини у повісті «Ти» створює широку панораму нищівного впливу тоталітарної системи, яка руйнувала не лише фізично, а й духовно. Трагедія Віри постає не лише як особиста драма, а й як художнє відображення долі нації, яка опинилася під гнітом червоного кремля. Водночас стаття привертає увагу до творчої спадщини Олени Звичайної, яка досі залишається маловивченою, а її повість «Ти» ще не стала об'єктом належного наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. «Олена Звичайна – потужний голос української еміграції» (Кривчун, 2024: 158) та одна з тисяч жертв сталінських репресій, яким пощастило вижити в добу масового терору. Її літературна спадщина є цінним історичним свідченням епохи, яке дає змогу краще осмислити глибину страждань, яких зазнав український народ у XX столітті. «Творчість письменниці заслуговує на детальне вивчення» (Ленська, 2015: 38), оскільки ім'я Олени Звичайної тривалий час залишалося в тіні, а її твори – поза увагою дослідників.

Повість «Ти» вперше була опублікована у 1982 році у Мюнхені і має підзаголовок «Повість

із життя українців у золотоверхому Києві в 1927–1929 роках». Твір складається з двадцяти розділів, кожен з яких має значну художню цінність, а епілог відіграє особливу роль, розкриваючи подальшу долю героїв на тлі десятирічної історії їхніх життів. Звертає на себе й передмова «Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права», написана професором Юрієм Григорієвим, який зазначив: «З виходом цієї книги українські читачі одержують новий твір, сповнений глибокої життєвої правди з описами невеселих обставин життя...» (Григорієв, 1982: 7).

Олена Звичайна у повісті «Ти» занурює читача в атмосферу Києва кінця 1920-х років, змальовуючи життя українців під тиском нової радянської дійсності. Уже перші сцени твору – похорон Софії Олексіївни, матері головної героїні Віри Ільченко, – окреслюють трагізм епохи. Чорний кінь, який тягне вулицями міста підводу з домовиною, стає символом похмурої реальності, де навіть смерть минає непоміченою для перехожих.

Через постать Агафії Іванівни, «першої дами», яка організовує дешевий похорон і одразу береться «влаштувати життя» юної Віри, авторка демонструє знецінення особистості в умовах радянської буденності. «Перша дама» під час процесії вражено розповідає присутнім дамам, що покійна Софія Олексіївна виховала свою доньку, як принцесу, яка тепер залишилася безпорадною сиротою. Для Агафії Іванівни Віра – лише гарна дівчина, яку слід пристосувати до нових реалій: продати старі речі на базарі, обрізати волосся за модою «а-ля мальчишка» (Звичайна, 1982: 21), адже Віра працюватиме в оточенні чоловіків, тож потрібно підкреслити вроду дівчини, особливо, «коли є що підкреслювати!» (Звичайна, 1982: 22). Символічним є те, що в цей момент на захист дівчини стає її вчителька, Надія Петрівна, – єдиний голос розуму й культури у цій історії. Саме вона наполягає, що Віра має не лише працювати, а й продовжувати навчання. А Вірі владним голосом відрізала: «Ти і працюватимеш, і вчитимешся!» (Звичайна, 1982: 27).

Віра і справді швидко знайшла роботу: влаштувалася секретаркою до Івана Семеновича Малюги – грубого, малограмотного чекіста з важким минулим. Його зовнішність і поведінка символізують силу, що прийшла до влади після революції: невмитий, у френчі й чоботях, із чорними нігтями й грубими руками, які «робили революцію». Для Малюги Віра спершу стає «...не секретарка, а скарб!» (Звичайна, 1982: 33), бо дівчина навіть погоджується навчати його грамотності. Проте з часом сміливість і гострий розум Віри викликають у чекіста підозру. Малюга дізнається,

що шістнадцятилітня дівчинка відмінно грає на фортепіано Шопена, Моцарта, Ліста... Вивчала французьку у самого мес'є Карт'є і тепер вільно говорить цією мовою. Тож Малюга починає сумніватися в її походженні, вважаючи, що вона «з бивших» — людей, які за царської влади не належали до пролетаріату. Цей момент уособлює зіткнення інтелігентності й невігластва як одну з ключових суперечностей тогочасного суспільства.

Третій розділ повісті висвітлює суспільне лихо того часу — житлову кризу, з якою зустрічається 17-річна Віра Ільченко. Агафія Іванівна, вдаючи щиру турботу про сироту, часто навідує дівчину. Дізнавшись, що Іван Семенович Малюга неодружений, «перша дама» спонукає Віру не ходити «...як та черниця» (Звичайна, 1982: 46), а купити вишукані речі, доповнюючи їх прикрасами. Проте Віра різко відповідає на ці втручання, підкреслюючи свою незалежність і прагнення жити за власними принципами. Образившись, Агафія Іванівна розкриває Вірі таємницю, що її велику кімнату в житловому кооперативі (ЖК) планують передати комсомольській парі, залишивши дівчині лише тісну кладовку. Ця новина шокує Віру, яка намагається захистити своє право на житло, запропонувавши вселити до себе робітницю Одарку Горленко. Однак голова ЖК відмовляє їй, аргументуючи це тим, що Віра не є членом комсомолу, тож не має жодних прав. Цей епізод підкреслює протистояння між беззахисністю та жорсткою бюрократією тодішньої влади. У відчаї Віра розповідає про своє лихо Івану Семеновичу Малюзі, який хоч і відданий радянській ідеології, але потай допомагає Вірі вселити до себе робітницю Одарку Горленко, щоб таким чином врятувати другу кімнату від зазіхань влади. Олена Звичайна майстерно розкриває двоплановість Малюги: він поєднує роль «гвинтика» тоталітарної машини та людини, що веде внутрішню боротьбу. Його допомога Вірі — ніби спроба врятувати в собі рештки людських почуттів, але, попри це, він залишається вірним радянській ідеології.

Одарка — проста й малограмотна, але добра й працьовита жінка, яка свого часу отримувала допомогу від матері Віри. Тепер вона підтримує дівчину, беручи на себе хатню роботу, поки Віра допомагає їй навчатися. Інколи Віра грає на роялі, а Одарка співає, бо має чудовий голос. Так дівчата жили душа в душу: Одарка дбала про Віру, Віра — про Одарку.

Зимовий Київ у творі постає містом, яке зазнало глибоких змін. Повертаючись із лекцій, Віра розмірковує, як радянська влада перекроїла його обличчя: колись культурний центр тепер став

місцем контрастів, де величні будівлі служать інтересам режиму. Вона мріє вступити до університету, наслідуючи приклад матері та вчительки Надії Петрівни, але її думки обриває несподівана подія... До неї підкрадається безпритульний хлопчик і вириває з рук шкіряну торбинку — пам'ять про матір. У розмові з Одаркою Віра чує, що безпритульність — це наслідок хаосу, бід та війни. Авторка через їхній діалог висвітлює трагедію тисяч голодних дітей, які змушені красти, аби вижити. У цей момент Віра зізнається Одарці, що мріє «...по собі щось нетлінне лишити...» (Звичайна, 1982: 63), — вона прагне написати повість про цих знедолених, вважаючи це своїм моральним обов'язком.

Одного дня Малюга проситься до Віри в гості, аби переконатися в їхньому з Одаркою благополуччі. Готуючись до візиту, дівчата йдуть на Євбаз — базар, який Олена Звичайна робить символом епохи: місце, де злидні, безробіття та розпач стають наслідком політики тодішньої влади.

Вечеря з Малюгою стає для Віри та Одарки зіткненням з ідеологічною машиною радянської системи. Коли Віра грає на фортепіано, а Одарка співає українські народні пісні, Малюга різко засуджує їхнє «непотрібне» мистецтво. Він вимагає, аби творчість служила радянським ідеям, навіть зневажливо відгукується про Шевченка, називаючи його поезію «шкідливою» для пролетаріату. Через цю сцену авторка розкриває трагічну біографію Малюги: його сирітство, відсутність родинної любові й травми минулого перетворили Івана Семеновича на фанатичного прихильника системи. Його жорстокість — це результат психологічних ран, які він компенсує сліпою відданістю партії.

Кульмінацією вечора стає зникнення фотографії батька Віри — штабс-капітана царської армії, яку Малюга непомітно краде з сімейного фотоальбому. Цей вчинок символізує тотальний контроль влади над приватним життям людини. Помітивши зникнення фото, Віра усвідомлює небезпеку, яка її оточує: навіть у власному домі вона під пильним наглядом.

Олена Звичайна вводить у повість родину Черняхівських, щоб показати зв'язок поколінь української інтелігенції. Виявляється, що батьки Віри колись були знайомі з Черняхівськими — обидві родини належали до освіченої верстви, яка зберігала національну пам'ять у найскладніші часи. Особливе місце серед них займає Рона — жінка, яка надихає своєю мудрістю, красою та внутрішньою силою. Кожна розмова з нею стає для Віри школою життєвої стійкості та вірності культурним ідеалам. Проте зустріч з Людмилою Черня-

хівською, матір'ю Рони, стає для Віри справжнім ударом: «Як тобі не соромно про Надію Петрівну забувати?! Таж вона вмирає! Її тижні вже пораховано!» (Звичайна, 1982: 182). Людмила Михайлівна розповідає, що Віра мала отримати лист від учительки, в якому йшлося про її хворобу й адресу сестри, яка доглядає за нею. Спантилена Віра розуміє, що лист явно перехопили. Ця сцена демонструє, як система жорстко контролює людське життя.

Відвідини смертельно хворої Надії Петрівни стають для Віри не просто прощанням, а глибокою розмовою про національні цінності. Надія Петрівна постає як втілення української свідомості, що протистоїть радянській системі. У діалозі Віра розповідає про свого керівника-чекіста Малюгу, який відкрито зневажає українську культуру і навіть самого Шевченка. Особливо значущою є критика Надією Петрівною творчості Миколи Хвильового то його новели «Я (Романтика)», яку вона трактує як спробу поєднати національну ідею з більшовицькою доктриною, але зрештою як зраду своїх коренів. Порівняння Хвильового з Малюгою підкреслює трагедію втрати національної ідентичності.

Важливим моментом розмови стає відкриття таємниці про батька Віри: «Твого тата розстріляно в ЧК за участь в Українській Армії, в боях проти червоної москви... Це сталося в 1920 році, і твоя мама вчасно й мудро змінила місце мешкання, виїхавши до Києва...» (Звичайна, 1982: 257).

Якщо через образи Віри, Надії Петрівни та Хвильового Олена Звичайна досліджує драму української інтелігенції, то Малюга постає уособленням тоталітарного механізму, який цю інтелігенцію знищує. Авторка показує його не лише як чекіста, а як майстерного маніпулятора. Його візит під час відсутності Віри не випадковий: зустріч з Одаркою дає йому можливість вплинути на жінку, використовуючи її простоту і довірливість. Він навчає Одарку «правильній» мові, випитує про Віру та її родину. Найголовніше – він дізнається, що Віра часто зникає на цілий день, це викликає у нього особливий інтерес і підштовхує наказати стежити за нею. Того вечора Віра знаходить у фотоальбомі світлину батька, яка колись несподівано зникла. У цей момент читач відчуває, як страх усе більше опановує простір навколо героїні.

Одного разу Надія Петрівна порадила Вірі пошити новий костюм у добре знайомих їй Кацманів. Проте Віра робить фатальну помилку – бере з собою Одарку. По дорозі вона захоплено розповідає подрузі про кожен храм, дає історичні довідки про старовинні пам'ятки культури. Але Одарка

лише зневажливо зауважує, що це «пережитки минулого» та «безпросвітна темнота». Так Малюга не лише залучив Одарку до шпигунства, а й фактично переписав її свідомість. Одарка стає різкою, агресивною, а її ставлення до Віри – підозрілим.

Зустріч з Кацманами – це не просто епізод про пошиття костюмів, а сцена, яка висвітлює глибокі соціальні конфлікти епохи. Кацмани постають як частина інтелігенції, яка, попри важкі часи, зберігає порядність і вихованість. Віра проявляє ввічливість, тоді як Одарка поводить себе грубо, а її вислови про «спекулянтів» свідчать про вплив радянської пропаганди на свідомість.

Ще одним проявом системного тиску Олена Звичайна демонструє епізод, коли нова директорка школи відмовляє Вірі в здачі екстернатних іспитів. Проте після втручання Малюги своє рішення вона миттєво змінює, що підкреслює всевладність радянських структур.

Невдовзі на Віру чекає новий страшний удар. Ольга Петрівна, сестра тяжкохворої Надії Петрівни, розкриває їй жахливі подробиці: після останнього візиту Віри до вчительки до них завітав міліціонер, який знав, що Надія Петрівна нелегально проживає у сестри, маючи власне житло. У результаті квартири вчительки передали в ЖК. А після відвідин Кацманів агентами ГПУ було проведено арешти: їх звинуватили у спекуляції та зберіганні золота. Ольга Петрівна впевнена, що саме після появи Віри з Одаркою ці події й відбулися.

Це стає справжнім потрясінням: вона розуміє, що інформацію про Кацманів та Надію Петрівну розкрив хтось із найближчих. Ці події перетворюють її життя на трагедію. Надія Петрівна, яку Віра вважала духовною наставницею, помирає, проклинаючи її. Кацмани заарештовані. Ольга Петрівна звинувачує її в усіх бідах. Ця сцена стає втіленням повної втрати довіри, де дружба й допомога ближньому можуть обернутися фатальними наслідками.

Віра успішно складає іспити і проходить виробничу практику на київських підприємствах. Тут вона постає як надзвичайно здібна дівчина, а її досягнення викликають гордість у колег. В очоленій Малюгою установі вона працює три рази на тиждень, і то вечорами, тому з Малюгою майже не бачиться. Одного разу, повернувшись додому, Віра застає Малюгу за обідом, яким Одарка часто його пригощала. Він оголошує про своє курортне відраження на Кавказ, залишаючи чіткі інструкції: «Протягом моєї відсутності не смійте сваритися!» (Звичайна, 1982: 294). Через деякий час Одарка зізнається Вірі про свою вагітність від Малюги, що є не тільки моральною зрадою, а й реальною загро-

зою втрати житла, адже за радянськими законами вагітність і поява дитини давали переваги у розподілі житлової площі. Життя головної героїні перетворюється на постійне балансування між страхом залишитися на вулиці й можливістю знайти притулок. Олена Звичайна влучно використовує тему житлової кризи як символ безвиході та приниження людини в умовах тоталітарного режиму.

Важливим епізодом стає момент, коли Віра починає писати свою повість. Для цього вона заводить знайомство з 12-тирічним безпритульним хлопчиком на прізвище Цвяшок, який стає прообразом головного героя її майбутнього твору. Віра носить йому їжу, купує одяг, піклується про нього. Через його розповіді відкривається цілий пласт суспільної трагедії: безпритульні — це не просто діти вулиці, а нащадки тих, хто віддав життя за Україну, чий родини були знищені системою. Олена Звичайна проводить історичну аналогію між царськими репресіями та радянським терором, показуючи, що доля безпритульних є наслідком глибокої соціальної катастрофи.

Віра усвідомлює, що Одарка, яку вона колись прихистила, стала знаряддям її поневолення: життя героїні опинилося під постійним контролем і наглядом, що штовхає її у глибоку внутрішню кризу. Цей епізод постає своєрідною метафорою — «вушко голки», через яке вона мусить пройти, щоб здобути свободу. Порядунк Віра бачить у двох речах: знайти штатну роботу, яка стане шляхом до незалежності, та обміняти житло, щоб вирватися з-під контролю Малюги й Одарки. Нарешті їй вдається знайти штатну посаду друкарки, проте для офіційного працевлаштування потрібно зареєструватися на біржі праці. Олена Звичайна майстерно змальовує цей соціальний простір: довгі черги безробітних людей створюють похмуру атмосферу епохи. Особливої уваги заслуговує опис одягу — він стає своєрідним маркером злиднів і відчаю. Серед безробітних є інтелігенція, яка, попри освіту й досвід, опинилася на краю прірви «як ті троянди поміж бур'янами» (Звичайна, 1982: 337).

Віру затверджують на посаді друкарки-стенографістки в дирекції підприємства, яким керує Борис Моїсєєвич — інтелігентна та освічена людина. Він одразу помічає гострий розум і здібності дівчини, щиро дивуючись такому інтелекту в молодій працівниці. Віра зустрічає свій перший робочий день із радістю, проте швидко розуміє, що й тут не буде вільною: її робоче місце знаходиться в одному кабінеті з секретаркою директора Ганною Іванівною, яка пильно стежить за її роботою. Інтуїція підказує Вірі, що ця жінка — «темна особа». Ще один інтригуючий момент — у своїй шухляді

робочого столу Віра знаходить анонімний лист з поетичними рядками любовного характеру. Віра дивується: «Як спромігся цей анонімний автор покласти свого вірша їй до шухляди» (Звичайна, 1982: 354), яка завжди зачинається на ключ? Віра прагне звільнитися з-під тиску Малюги та Одарки, та кожен її крок знову наштовхується на нові перешкоди, а пошуки свободи стають болісним процесом подолання не лише зовнішніх, а й внутрішніх бар'єрів. У цьому — глибинний трагізм її долі.

Чотирнадцятий розділ повісті відкривається несподіваним поворотом: Малюга, повернувшись із «курортної» відпустки, яка тривала аж 13 місяців, дізнається про все, що сталося у житті Віри. На подив, він стає на її бік, грізно звертаючись до Одарки: «Слухай мене, кандидатко, і мовчи! Поняла? З усього твого торохтіння я зрозумів, що завинила ти, а не вона!» (Звичайна, 1982: 356). Цей момент є ключовим для розкриття образу Малюги: його почуття до Віри — не просто бажання контролювати, а щось значно глибше, що проявляється у прагненні захистити її. Шокована Віра зберігає спокій і навіть пропонує обміняти житло, щоб дати Малюзі й Одарці можливість жити разом та бути щасливими. Однак Малюга, спантеличений цією пропозицією, загадково відповідає: «...хай буде дозволено мені самому пошукати собі доріг до мого власного щастя!» (Звичайна, 1982: 375). При цьому він рішуче заявляє, що Віра залишиться у своїй квартирі, а Одарка після пологів переїде в інше місце. Ця ситуація додає неоднозначності образу Івана Семеновича, який уже не є грубим наглядачем, а постає захисником, риси якого ще більше розкриваються через його вчинки. Малюга, який раніше пиячив і мав безліч коханок, змінюється: він мріє про зразкову сім'ю, а ситуацію з Одаркою сприймає як власну провину. Його думки про Віру сповнені ніжності й поваги: «Віра! Ось хто йому потрібний на всю ту решту днів, які ще йому залишилися! Віра — його солодка мрія! Віра — мати його майбутніх дітей!» (Звичайна, 1982: 387).

Віра, яка до цього часу ставилася до Івана Семеновича з відстороненістю, починає бачити його іншими очима. Одного дощового вечора Малюга таємно приходить до неї, аби попередити про свій терміновий від'їзд, і зізнається в коханні: «Моє ти золото! Моя любов єдина...» (Звичайна, 1982: 407). Його пропозиція стати його дружиною: «Я прийшов сьогодні сюди, щоб просити тебе бути моєю дружиною!» (Звичайна, 1982: 414) виступає не лише поворотним моментом у їхніх стосунках, а й своєрідним примиренням для самої Віри. Вона наче знаходить у цьому зізнанні при-

хисток і захист у жорстокому світі. Не вимагаючи жодної відповіді, Малюга попросається з Вірою, нагадуючи, що про його візит ніхто не має знати.

Паралельно з цією емоційною лінією розкривається ще одна таємниця – золото царського карбування, яке Віра зберігала вдома. Дізнавшись про це, Малюга попереджає її про можливий обшук вночі. Віра зізнається, що з чотирьох мон залишилося лише «три імперіяли 1897 року!» ет у неї (Звичайна, 1982: 408), адже четверту вона віддала за той убогий похорон матері «першій дамі» Агафії Іванівні, яка згодом привласнила собі всі заслуги за організацію церемонії. Ця новина вражає Малюгу і він радить Вірі надійно сховати монети. Однак тієї ночі обшук відбувається не в неї: агенти ГПУ арештовують Агафію Іванівну, що більше загострює атмосферу напруги й небезпеки.

Після успішного складання іспитів екстерном Віра мріяла вступити до Вищого Інституту Народної Освіти ім. Драгоманова, проте на її шляху постає несподівана перешкода – їй відмовляють через вікові обмеження: до Київського університету приймали лише з 18 років, а до московського – з 17. Це змушує дівчину чекати цілий рік. Віра задається питанням: «Чим киянка Віра гірша й нижча від своєї ровесниці московки?» (Звичайна, 1982: 440). Ця ситуація приносить у її життя гіркоту та розчарування, а Олена Звичайна акцентує увагу на історичній несправедливості й нерівності прав українців, на спробах перетягнути перспективну молодь до москви.

Несподіваний ударом для Віри стає звістка про смерть її друга Цвяшка, якого вбили «фараони» – так безпритульні називали міліціонерів. Авторка акцентує увагу на цій трагедії, де дитяче життя не має цінності.

Одного дня Віра випадково зустрічає на вулиці Івана Петровича, колишнього колегу одного із заводів, де вона проходила практику. Під час розмови Віра зізнається, що планує написати повість про безпритульних. Його застереження: «... за правду б'ють!» (Звичайна, 1982: 460) стають тривожним нагадуванням про реальні загрози для тих, хто насмілювався висловити думку, яка суперечила панівній ідеології. Тут порушується важливе питання свободи слова та обмеження творчості в умовах тоталітарного режиму.

Новорічний бал грудня 1928 року символізує для Віри перехід її життя на новий етап. Це дійство розкриває її в соціальному середовищі: вона красива, розумна, граційна – справжня «королева балу». Хоча перше місце відводиться Роні Черняхівській, яка зачаровує всіх своєю присутністю, але Віра теж приковує до себе погляди. Між нею

та Роною відбувається теплий обмін привітаннями, який не залишається поза увагою тих, хто стежить. Олена Звичайна детально описує бал, відтворюючи не лише образи гостей, а й дух епохи з її гаслами та атмосферою. Саме під час цього балу відбувається доленосна зустріч із загадковим молодим хлопцем – Степаном Панченком. Вони танцюють, а після балу Степан проводить Віру додому. Цей вечір наповнює дівчину радісним передчуттям нових змін, які входять у її життя.

Останні розділи повісті Олени Звичайної не лише розкривають трагічну долю Віри Ільченко, а й створюють глибокий літературний діалог із романом Валер'яна Підмогильного «Місто». Авторка майстерно вплітає цей твір у сюжет, використовуючи внутрішні монологи головної героїні для полеміки з Підмогильним. Знайомство Віри з романом «Місто» стає для неї справжнім потрясінням: вона не сприймає ні головного героя, ні його моральних орієнтирів. Найбільше Віру обурує те, що автор не показав реального міського життя – безробіття, безпритульність, соціальну несправедливість. Для неї цей роман – символ «кривого дзеркала», у якому міська дійсність відображена спотворено й ілюзорно. Ці роздуми відбуваються на тлі розвитку її стосунків зі Степаном Панченком, який несподівано з'явився у її житті. Їхня чергова зустріч розпочинається з невимушеної розмови, але згодом переростає у палку дискусію про «Місто». Віра емоційно відстоює думку, що твір Підмогильного ігнорує справжні проблеми суспільства, з якими вона зіштовхнулася особисто. Степан уважно слухає, майже не висловлюючи власних поглядів. У пориві довіри Віра зізнається, що працює над власною повістю про безпритульних і, не роздумуючи, показує рукопис Панченку. Цей момент стає фатальним: після короткої гри на роялі атмосфера змінюється, Панченко намагається поцілувати Віру, але отримує ляпаса: «Ви – Степане Панченко, як я бачу, нічим від Степана Радченка не відрізняєтесь: у стосунках із жінками ви обоє – Советчики! Але в даному разі ви помилися в... адресі! Ідіть на Гімназійну! Там живе Зоська! Це зовсім недалеко звідци! Хай буде вам відомо, що я – не Зоська! Я рівно ж не Надійка і не Ріта! Геть звідци!» (Звичайна, 1982: 535). Степан йде, забравши з собою не лише рукопис, а й її спокій.

Наступного дня Віра намагається повернути свій твір, але Панченко все заперечує. Це стає для неї ударом, який позбавляє її сил та надії. Лише через два місяці він несподівано телефонує й обіцяє повернути рукопис. Їхня зустріч проходить стримано й холодно: Панченко повертає зошит,

чекаючи від Віри вдячності чи вибачень, але нато-мість чує: «Отже, ви є копією Степана Радченка, але ж я не є копією Зоськи чи Надійки!» (Звичайна, 1982: 542). На це він з іронічною усмішкою відповідає: «Отже, я віддав вам ваше! Бувайте здорові, не-Зосько!» (Звичайна, 1982: 542), — і зникає за ворітьми.

Коли Віра рушає додому, перед нею раптово з'являється агент ГПУ, який нещадно затримує її. Цей арешт стає жахливим завершенням історії, де кожен необережний крок перетворюється на злочин в очах системи. Цей фінал не просто підсумовує особисту трагедію Віри Ільченко — він підкреслює загальну атмосферу страху, в якому довелося жити в радянській системі. Авторка повісті показує не лише трагедію однієї людини, а й розгортає широку панораму соціальної несправедливості того часу.

Епілог Олени Звичайної постає своєрідним історичним літописом і водночас художнім засобом, який дозволяє письменниці через аналіз подій 1920–1930-х років створити ширшу картину соціально-політичного життя. Авторка ніби «забігає» у майбутнє, демонструючи не лише подальші долі своїх персонажів, а й вплив тоталітарної системи на життя простих людей. Окремий акцент авторка робить на перших десяти роках більшовицького правління (1920–1930), коли вся політика кремля була спрямована на руйнування традиційних моральних норм та релігії. Гостро висвітлюються гасла радянської влади «Геть церкву», знищуючи вікові традиції українського народу.

Олена Звичайна також наголошує на ідеї вседозволеності, яка панувала в радянському суспільстві. Символом цього стає роман «Місто» Валер'яна Підмогильного, який підтримує спотворений ідеал сімейного життя.

Одним із найважливіших аспектів епілогу — згадка про колективізацію, Голодомор і репресії, які стали невід'ємною частиною радянської політики в Україні. Авторка акцентує на мільйонах жертв, руйнації родинного життя, масовій безпритульності та зростанні соціальної напруженості. Вона згадує про Єжовщину, Торгсіни, дитячі колонії для ідеологічного виховання дітей репресованих батьків, де їм прищеплювали ненависть до власних родин.

Далі епілог розкриває подальшу долю героїв повісті. Особливу увагу приділено Івану Семеновичу Малюзі — спершу пропагандисту червоної влади, а згодом її жертві. Його кар'єра, як чекіста, що сягала вершин, різко обірвалася. Саме такі «малюги», як він, спричинили масові селянські повстання, що стало для кремля неочікуваним

наслідком. 1930 року з'явилася стаття Сталіна, де «малюг» звинуватили у «лівачьких перегибах», після чого всі вони, хто вижив, злетіли зі своїх посад. Малюгу відправили в глуху провінцію завідувачем паливного складу. Його кар'єрі також зашкодили спроби врятувати Віру: звертаючись по допомогу до колишніх співників, він стикався з байдужістю — йому пригадували, як він свого часу діяв проти неї.

Про Одарку він не згадував — між ними стояла Віра, на яку він молився так, як «уміють молитися безбожники. До зустрічі з нею він знав багато жінок, але... не кохав жодної з них! Він був майже потрійно старшим від Віри, і це робило його кохання безмежним і бездонним, як море...» (Звичайна, 1982: 565). На Одарчину дитину навіть не глянув, хоч справно надсилав законні 33% від своєї зарплати.

Щодо Одарки, то вона народила дівчинку. Після обшуку, під час якого в стіні знайшли три старанно заховані золоті монети, помешкання Віри, що складалося з двох кімнат і кухні, офіційно перевели на ім'я Одарки Горленко. Кар'єра її стрімко злетіла вгору — вона стала членом правління ЖК. А про Віру говорила: «Віра походить з гнилої інтелігенції! Вона — недобиток пролетарської революції! Якщо її арештовано, то... туди їй і дорога! Панське щеня! Зануда інтелігентна!» (Звичайна, 1982: 576).

Про родину Черняхівських Олена Звичайна подає розлогу історичну довідку, зокрема розповідає про трагічну долю Рони, життєпис якої авторці відомий із особистого знайомства. Різдвяної ночі 1938 року Рону арештували агенти НКВД. Усі зусилля Людмили Черняхівської, яка розшукувала доньку по таборах Сибіру, виявилися марними. Згодом стало відомо, що Рона померла в одному зі шпиталів, збожеволівши від знущань і допитів. Саму Людмилу Черняхівську агенти НКВД арештували, а потім розстріляли 1941 року.

Степан Панченко зробив успішну кар'єру «під советами». Саме він писав ті анонімні любовні листи Вірі, а секретарка Ганна Іванівна вкладала їх у шухляду її робочого столу: «...бо в кожній советській установі Спецсектор має нумеровані ключі до столів усіх співпрацівників» (Звичайна, 1982: 577).

Після арешту дбати про Віру не було кому, окрім колишнього чекіста Малюги. Він «натискав на всі колишні педалі» (Звичайна, 1982: 576), проте врятувати Віру не зміг. І повезли її «до Сибіру спокутувати свої «провини» перед батьківщиною соціалізму» (Звичайна, 1982: 577).

Висновки. Повість «Ти» Олени Звичайної є унікальним художнім свідченням доби сталін-

ського терору, що через образ Віри Ільченко розкриває трагедію людини в умовах тоталітарного режиму. Віра постає не лише жертвою системи, а й символом морального зламу особистості, що відображає ширший суспільний контекст. Попри глибину змісту, цей твір досі не був об'єктом нау-

кового аналізу, а загалом творчість Олени Звичайної лишається недостатньо вивченою. Отже, дана стаття є одним із перших досліджень, що окреслює художню значущість повісті «Ти» та порушує питання необхідності подальшого вивчення літературної спадщини авторки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григорієв Ю. Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права. *Звичайна О. Ти: Повість із життя українців у золотoverхому Києві в 1927–29 рр.* Мюнхен, 1982. С. 7–13.
2. Кривчун В. Межі свободи: голос письменниці-емігрантки Олени Звичайної (на матеріалі повісті «Ти»). *Меморіалізація: від наукових засад до світових практик: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 22 листопада 2024 р.). Київ, 2024. С. 158–160.
3. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.
4. Олена Звичайна. Ти: повість із життя українців у золотoverхому Києві в 1927–29 роках. Українське видавництво: Мюнхен, 1982. 579 с.

REFERENCES

1. Hryhoriiv Yu. (1982). Povist pro divochu doliu v kraini, de ne shanuiutsia liudski prava [A story of a girl's fate in a country where human rights are not respected]. *Zvychaina O. Ty: Povist iz zhyttia ukrainsiv u zolotoverkhomu Kyievi v 1927–29 rr. – A Story from the life of Ukrainians in golden-domed Kyiv in 1927–29*. 7–13. [In Ukrainian].
2. Kryvchun V. (2024). Mezhi svobody: holos pysmennytsi-emihrantky Oleny Zvychainoi (na materiali povisti «Ty») [The limits of freedom: the voice of émigré writer Olena Zvychaina (based on the novella “You”). *Memorializatsiia: vid naukovykh zasad do svitovykh praktyk: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 22 lystopada). – Memorialization: from scientific principles to world practices: mat. of the international scientific and practical conference. 158–160. [In Ukrainian].
3. Lenska S. (2015). Antytotitalitarnyi dyskurs u malii prozi Oleny Zvychainoi [Anti-totalitarian discourse of the short stories by Olena Zvychaina]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*. – Bulletin of Mariupol State University. Series: Philology, 13. 37–45. [In Ukrainian].
4. Zvychaina O. (1982). Ty: povist iz zhyttia ukrainsiv u zolotoverkhomu Kyievi v 1927–29 rokakh [“You”: a novella about the life of Ukrainians in golden-domed Kyiv in 1927–29]. *Ukrainske vydavnytstvo* – Ukrainian publishing house. 579. [In Ukrainian].